

**ВАЗЪИ ТАҲАММУЛПАЗИРИИ
ХОНАНДАГОН ДАР ШАРОИТИ
ИМРӮЗА**

Бобоева Иноят Асроровна, н.и.п., сармуаллимаи кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров (Тоҷикистон, Хучанд)

**СОСТОЯНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ
УЧАЩИХСЯ В СОВРЕМЕННЫХ
УСЛОВИЯХ**

Бобоева Иноят Асроровна, к.п.н.старший преподаватель кафедры методики преподавания таджикского языка и литературы ГОУ “ХГУ имени акад.Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)

**STATE OF
TOLERANCE OF STUDENTS
UNDER MODERN CONDITIONS**

Boboeva Inoyat Asrorovna, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Methodology of Teaching Tajik Language and Literature, SEI “KhSU named after acad.B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand), **E-mail:** boboeva-83@mail.ru

Калидвожаҳо: муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳаммулпазирӣ, сатҳи таҳаммулпазирӣ, таҳаммулпазирӣ педагогӣ, муаллими адабиёт, хонандагон.

Таҳаммулпазирӣ дар замони муосир яке аз мавзӯҳои мубрами таълим ва тарбия ба ҳисоб рафта, таҳқиқи ин мавзӯ дар доираи илми педагогика аҳамияти вежа дорад. Бо назардошти натиҷаи озмоишҳои педагогӣ сатҳи таҳаммулпазирӣ дар шароити имрӯзаи таҳсилот баррасӣ ва натиҷагирӣ шудааст. Таъкид гардидааст, ки дар ташаккули ҳислатҳои таҳаммулпазирӣ хонандагон маводҳои дарси адабиёти тоҷик, шароитҳои мусоиди педагогӣ, принципҳои таълим ва тарбия заминаи устувор доранд. Дар мақола мавқеи муаллими адабиёт ва таълими осори адабӣ дар тарбияи таҳаммулпазирӣ муайян гардидааст.

Ключевые слова: среднеобразовательные учреждения, толерантность, уровень толерантности, педагогическая толерантность, преподаватель литературы, учащиеся.

В современных условиях толерантность считается одной из актуальных проблем обучения и воспитания, поэтому исследование этой темы в рамках педагогической науки имеет особое значение. С учетом итогов и результатов педагогических экспериментов анализируется уровень толерантности в современных условиях образования. Подчеркивается, что в формировании толерантных качеств учащихся большую роль играют учебные материалы по таджикской литературе, благоприятные педагогические условия, принципы обучения и воспитания. Предпринята попытка определить позицию учителя литературы и художественных произведений в воспитании толерантности.

Keywords: secondary educational institutions, tolerance, tolerance level, pedagogical tolerance, literature teacher, students.

In modern conditions, tolerance is considered to be one of the urgent problems of education and upbringing, therefore, the study of this topic within the framework of pedagogical science is of particular importance. Taking into account the results and outcomes of pedagogical experiments, the level of tolerance in modern educational conditions is analyzed. It is emphasized that educational materials on Tajik literature, favorable pedagogical conditions, principles of education and upbringing play a major role in the formation of tolerant qualities of students. An attempt was made to determine the position of the teacher of literature and fiction in the education of tolerance.

Ислохоти мундариҷаи таълим ҳамчун шартӣ асосии дар хонандагон ташаккул ёфтани низоми арзишҳои муҳими ҷамъияти муосир ва тамоюлҳои он зарурат дорад. Аз таҳлили таҷриботҳои ҷомеашиносӣ фалсафӣ ва ҳам педагогӣ раваншӣ бармеояд, ки омӯзиш ва баррасии масъалаи таҳаммулпазирӣ дар фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ солҳои охир нисбатан бештар гардидааст. Бахусус, тақвият бахшидан ба боварии шахсӣ ва васеъ кардани ҷаҳонбинии толибилмон метавонад дар онҳо зухуроти бетаҳаммулиро нисбат ба ҳама гуна дигарандешӣ рафъ намояд ва дар натиҷа ҳисси таҳаммул ҷузъи асосии фазои маънавии ҷомеаи мактаб гардад. Дар ҷунин муҳит таҳаммулпазирӣ дар раванди иҷтимоишавии шахсияти талаба метавонад, ҳамчун меъёри ҳамешагии муайянкунандаи рафтор ва андешаронии ӯ ҳисобида шавад.

Бо мақсади муайян намудани сатҳи таҳаммулпазирӣ дар хонандагони синфҳои V-VII бо фаро гирифтани 175 нафар тарбиягирандагони МТМУ №12 ба номи А.Бобоев, литсейи ДДХБСТ-и

шаҳри Хучанд, МТМУ №12 ба номи М.Исмоилов, гимназияи №2-и ноҳияи Б.Ғафуров, МТМУ №11 ба номи Ғ.Абдувоҳидови ноҳияи Ҷ.Расулов ва гимназияи №1-и ноҳияи Спитамени вилояти Суғд озмоиши муқарраркунӣ гузаронида шуд. Дар ҷараёни озмоиши мазкур усулҳои гуногун – суҳбатҳои пешакӣ бо омӯзгорон, анкета-пурсиш (саволномаи хаттӣ), пурсиши тестӣ, саволу ҷавоби шифоҳӣ намудан бо хонандагон истифода гардид.

Арзёбии сатҳи дониш оид ба ташаккули мафҳумҳое, ки “таҳаммулпазирӣ”-ро муайян мекунад, дар шакли пурсиши назоратӣ ба роҳ монда шуд. Пурсишномаҳои гузаронидашуда имкон доданд, ки муносибати хонандагон бо ҳамсолон, самтияти фаъолияти онҳо, қобилияти ба нуқтаи назари худ пофишорӣ кардан, ба ҳалли муаммоҳои пешомада ҳавасманд будан, бадқаҳрӣ, майл ба зудранҷӣ, пуризишроӣ, муносибат бо дигарон муайян карда шавад. Пурсишнома муайян сохт, ки 41 % хонандагон ҳангоми иҷрои ягон амал ҳавасмандкунии бевоситаро ба назар мегиранд, ба онҳо майли рақобат хос аст, дар ҳолатҳои муайян зудранҷӣ зоҳир мекунад; 24 % хонандагон барои иҷрои босифати қор ҳавасмандӣ зоҳир мекунад, шавқу завқ ба раванди иҷрои қор ворид мешаванд, дар ҳалли муаммо (мушкилот) фаъол буда, ба ҳамкорӣ майл зоҳир мекунад; 29 % пурсидашудагон кӯшиши дар ҳама ҳолат дар худ нигоҳ доштани муносибати дӯстонаро зоҳир намуда, тарафдори фаъолияти якҷоя мебошанду дар лаҳзаҳои душвор мекушанд, то ба ҳамдигар дасти ёрӣ дароз кунанд, аммо дар як вақт бар ивази фаъолияти хубашон умедвори таҳсин ҳастанд, яъне дар доираи муносибати хуб ба амали иҷронамудаашон дилбастагӣ пайдо мекунад; 6% хонандагон эҳсоси нафрату хусумат ба ҳамсолон доранд, ки сабабҳои худро дошт (осебдида, вазъи номусоиди оилавӣ ва мавқеъ наёфтанд дар байни ҳамсолон) [2,с.120-130].

Аз натиҷаи тадқиқоти озмоиши гузаронидашуда, мо ба чунин ҳулоса омадем, ки дар ташаккули таҳаммулпазирӣ хонандагон сатҳи дониши онҳо низ мавқеи асосиро мебозад. Мутаассифона, озмоиши гузаронидашуда маълум намуд, ки шавқу рағбати хонандагон нисбат ба хониши осори адабӣ он қадар ҳам назаррас нест. Аз 175 нафари пурсидашудагон ҳамагӣ 18% ба адабиёти шифоҳӣ, 13% ба мутолиаи адабиёти муосир, 6% ба мутолиаи осори классикон шавқ доштаанд. Боқимондагон, яъне 63%-и хонандагон танҳо бо мутолиаи китоби дарсӣ маҳдуд мондаанд [2,с.124-126].

Пурсишномаи мазкур муайян намуд, ки ҳарчанд хонандагон, ба ҷуз китоби дарсӣ, ба қироати осори шифоҳӣ ва адабони муосир тавачҷуҳ кунанд ҳам, вале фоизи он назаррас нест. Аз ин рӯ, дар иртибот ба ҳамин нуқтаи охир омӯзгоронро лозим меояд, ки майлу рағбати хонандагонро ба хониши беруназсинфӣ, баҳусус, ба қироати осори ниёгон ҳам ҷалб намоянд. Чи хеле ки маълум аст, маводи барномавии таълими хониши адабро дар синфҳои V-VII асосан матнҳои баргузида аз эҷодиёти шифоҳии халқ ва аз осори гузаштагон – классикони барҷастаи адабиётмон ташкил медиҳанд. Бо назардошти ҳамин ҷиҳат Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тайи 10-15 соли охир таҳти унвони “Китобхонаи мактаб” аз осори классикон намунаҳои беҳтаринро интихоб намуда, рӯйи ҷоп овардааст, ки бештари онҳо ба китобхонаи тамоми мактабҳо тавассути шӯъбаҳои маорифи вилоят, шаҳру ноҳияҳо интиқол дода шудаанд. Яъне, имконияти мусоид мавҷуд аст, ки бо ташаббуси муаллимон хонандагон тавассути хониши беруназмактабӣ ҳар чи бештар рӯ ба мутолиаи осори классикон оваранд.

Ҳамчунин барои муайян кардани сатҳи таҳаммулпазирӣ хонандагон ва роҳҳои ташаккули он дар рафти озмоиши муқарраркунӣ дар байни 24 нафар омӯзгорони мактабу гимназияҳои номбаршуда пурсишномаи хаттӣ гузаронидашуда шуд, ки асосан саволҳои зеринро фаро мегирифт.

1. Вожаи “таҳаммулпазирӣ”-ро чӣ хел мефаҳмед.
2. Маводи китобҳои дарсӣ бештар барои тарбия кардани кадом ҳислатҳои ҳамидаи инсонӣ мусоидат мекунад?
3. Ба фикри Шумо хонандагони таҳаммулпазир зиёданд ё таҳаммулнопазир. Сабаб чист?
4. Барои тарбия намудани хонандагони босабру таҳаммул чӣ бояд кард?
5. Шумо дар раванди дарсхоягон аз кадом методу усулҳои таълим истифода мебаред?
6. Дар раванди таълими мавзӯҳои ба осори ниёгон бахшидашуда аз кадом маводҳо истифода мебаред? [2,с.137].

Ҳулоса, тақлифу пешниҳодҳои зерини ҷолиби диққати омӯзгоронро оид ба ташаккули сатҳи таҳаммулпазирӣ хонандагон тасниф намудем (ниг. ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Тақлифу пешниҳоди омӯзгорон доир ба роҳҳои ташаккул додани таҳаммулпазирӣ хонандагон

т/р	Ному насаби омӯзгор	Ихтисос	Тақлиф, пешниҳод
1.	Почоева Ҳ.	Забони англисӣ	Худи омӯзгор бояд таҳаммулпазир бошад. Нисбат ба шогирдон хушмуомила ва худ намунаи ибрат бошад. Барои тарбия намудани хонандагони таҳаммулпазир омӯзгор бояд баъди мушоҳидаи ҳолатҳои муаммовӣ камбудихои хонандагонро ба худи онҳо фаҳмонад.
2.	Раҳматова З.А.	Омӯзгори синфи ибтидоӣ	Бештар дар соатҳои тарбиявӣ қорҳои фаҳмондадиҳӣ ҷоннок карда шавад, мисолҳои ҳаёти оварда шавад. Волидон низ вобаста ба мавзӯи таҳаммулпазирӣ бо фарзандон суҳбат кунанд.
3.	Ҳолиқова Ф.М.	Забон ва адабиёти тоҷик	Дуруст ба роҳ мондани ҳониши асарҳои бадеӣ; робитаи мустақкам бо волибон барои тарбияи таҳаммулпазирӣ хонандагон нақши муҳим доранд.
4.	Дадобоева М.	Математика (таҷрибаи қорӣ - 43 сол)	Ман чунин мешуморам, ки аввал бояд худам таҳаммулпазир бошам, бачаҳоро дӯст дорам, нози онҳоро бардошта тавонам ва танҳо бо суҳбати ҳалим бо хонандагон муошират кунам. Дар ин сурат, хонандагони таҳаммулпазирро тарбия карда метавонам.
5.	Темирова М.	Забон ва адабиёти тоҷик (таҷрибаи қорӣ - 45 сол)	Омӯзгор бояд, пеш аз ҳама донандаи касби худ бошад ва хонандагонашро дуруст дарк карда тавонад.
6.	Темурова М.	Забони англисӣ (таҷрибаи қорӣ – 9 сол)	Барои тарбияи хонандагони таҳаммулпазир бештар мутолиаи осори бадеӣ, шӯғли меҳнатӣ, бо варзиш машғул будани хонанда, дӯстдорӣ табиат мусоидат мекунанд.
7.	Азаматова З.Ҳ.	Забон ва адабиёти тоҷик	Фанни забон ва адабиёти тоҷик, таърих, барномаҳои телевизионӣ, васоити ахбори умум барои тарбия намудани хонандагони таҳаммулпазир нақши қалон мебозад. Дар саҳифаҳои маҷаллаҳо маводҳои таълимотиву ташвиқотӣ (аз ҳаёти шахси намоён ва ҳатто хонандагон) нашр карда шавад.

Ҳамзамон тадқиқоти гузаронидаи олимони собит намудааст, ки зиёда аз 58% хонандагони синфҳои поён дораҷаи пасти таҳаммулпазирӣ мебошанд, дараҷаи баланд 20 % ва дараҷаи миёна 14 %, аммо 8%-и хонандагон таҳаммулнопазир мебошанд [5, 69]. Вазъияти мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки байни хонандагон ҳислатҳои таҳаммулпазирӣ ба таври қофӣ шакл нагирифтааст. Ҳолати мазкур нишон медиҳад, ки қорҳои таълимӣ-тарбиявӣ дар ин самт нигаронкунанда аст, зеро дар шароити имрӯза тарбияи таҳаммулпазирӣ на танҳо дар хонандагон, балки дар вучуди ашхоси қалонсол низ мубрамияти махсус касб кардааст. Аз ин хотир, бидуни таҳлили сабабҳои номувофиқатии фикрии муносибати инсонӣ (ҳадафи мо ин ҷо, асосан, баррасии муносибатҳои хонандагон аст) наметавон масъаларо пурра ҳаллу фасл намуд.

Бояд ба назар гирифт, ки таҳаммулпазирӣ дар инсон вобаста ба ташаккули меъёрҳои иҷтимоӣ ва қоидаҳои рафтор зуҳур мекунанд. Аз ин рӯ, метавон аз имкониятҳои нисбатан барвақти ташаккули таҳаммулпазирӣ дар шахсияти одамон ҳулоса баровард. Арзишҳои ахлоқӣ дар инсон ҳанӯз дар давраи пешазмактабӣ дар раванди иҷтимоишавӣ ва мутобиқшавӣ ба ҷамъияти муосир ҳосил мешаванд. Аммо тавре мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, на ҳамаи наврасон ин меъёри рафторро то давраи ба таҳсил фаро гирифтанишон дуруст ва ба таври қофӣ қабул мекунанд. Ин ҳолат, аз сабаби муносибати нодуруст доштан ба тарбия, таъсири нодурусти ҷамъият, ҳашмигинӣ ва мубориза бар зидди ҳаёти душвор дар шароити ҷаҳонишавӣ сар задааст.

Ҳамин тарик, ҳама хусусиятҳои манфии дар боло таъкидшуда боиси он мешаванд, ки дар кӯдакон рафторҳои нодуруст ташаккул ёбанд. Одатан, чунин ҳолат дар онҳо ҳангоми давраи гузариш (дар синфҳои V-VII) ҳамаҷониба ошкор мешавад. Дар давраи мазкур, дар хонандагони чунин синну сол фаъолияти баланди гармонҳо рух дода, сифатҳои ҷисмонӣ ва равониашон тағйир меёбад. Дар ин марҳила давраи кӯдакӣ ба итмом мерасад, фард ба давраи наврасӣ ворид шуда, роҳҳо ва воситаҳои нави муносибат бо оламу одам ба миён меояд. Ҳар як кӯдак худро аз диди нав шинохта, кӯшиш мекунад мавқеи хешро дар ҷомеа муайян намояд. Маҳз дар ҳамин давра, ки онро **давраи наврасӣ** меноманд, хонандагон ба қабули иттилооти арзишманд, ки барои рӯшани андохтан ба ҳалли масъалаҳои муҳими рӯзгори онҳо кӯмак мерасонанд, нисбатан омода мешаванд.

Дар чадвали 2 сатҳи таҳаммулпазирии хонандагони синфҳои V-VII дар асоси додаҳои озмоиши муқарракунӣ бо сатҳи дахлдори хонандагони синфҳои ибтидоӣ, ки дар тадқиқоти олимони муайян карда шудаанд, мавриди муқоиса қарор гирифтааст.

Чадвали 2. – Дарачаи сатҳи таҳаммулпазирии хонандагон

Дарачаи сатҳи таҳаммулпазирии хонандагон	Синфҳо	
	1-4	5-7
Баланд	20%	24%
Миёна	14%	29%
Паст	58%	41%
Хавфнок	8%	6%

Маълум мегардад, ки вазъи таҳаммулпазирии синфҳои V-VII ҳарчанд нисбат ба синфҳои поён афзалият (4%) дорад, аммо ҳанӯз ҳам ҳолати ташаккули тарбияи таҳаммулпазирии хонандагон нигаронкунанда мебошад.

Ин вазъият ба якҷанд омилу сабабҳо алоқамандии устувор дорад:

1. Ба муҳити хонанда (**оила, мактаб, ҷойи зист, ҷамъият**);
2. Ба сатҳи таҳаммулпазирии педагогӣ.

Вобаста ба банди якуми таснифот як зумра олимони дар тадқиқоти хеш мулоҳизаронӣ намуда (Бобоева С., Қаюмова Ҳ., Ҳабибова Н., Эгамбердиева М.), саҳми волидонро дар рушди хислатҳои тоқатпазирӣ муайян намудаанд. Таъсиргузори рафтору муносибати аъзои оила ба кӯдакону наврасон; тарзи муоширати эшон, имкониятҳои оилавӣ, шароитҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва риояи меъёру арзишҳои ахлоқӣ-маънавий сарчашма ва заминаҳои устувори тарбиявӣ доранд [1, с.3,5-8].

Ба фикри мо, **таҳаммулпазирии педагогӣ** самтҳои зеринро фаро мегирад:

- таҷрибаи таҳаммулпазирӣ ва ташаккули он дар таълим;
- иқтидори навгониву эҷодии фаъолияти муаллим;
- таҷрибаи касбӣ;
- фарқи раванди таҳсилот;
- ҳамкорӣ муаллим ва хонанда.

Аз ин рӯ, озмоиши мазкур ҳалли **вазифаҳои зеринро** дар мадди назар дорад:

– шинос намудани наврасон бо мафҳуми **таҳаммулпазирӣ, шахсияти таҳаммулпазир, сарҳади таҳаммулпазирӣ**;

– муҳокимаи омилҳои зуҳур ёфтани таҳаммулпазирӣ ва таҳаммулнопазирӣ дар ҷамъият;

– ташаккул додани ҳисси манзалати шахсӣ (иззати нафс) ва малакаи эҳтироми манзалати дигарон;

– инкишофи малакаи гӯш карда тавонистани шахси дигар, изҳори дилсӯзӣ ва ҳамдардӣ;

– омӯзиш ва дарки фарҳанги дигар ва эътироф кардани он; рафтори таҳаммулпазир дар муносибат.

Ҳамчунин дар раванди таълиму тарбия, дар баробари вазифаҳои таҷриба, ба ҷо овардани талаботи он аз рӯи нишондодҳои зерин низ бояд дар мадди назар бошанд:

– баробархуқуқӣ (дастрасии якхелаи тамоми категорияҳои хонандагон, новобаста аз ҷинс, миллат, мансубияти динӣ ба неъматҳои мактаб, имкониятҳои таълимӣ, маишӣ);

– имкони ба анъанаҳои худ пайравӣ карда тавонистани ҳамаи намояндагони ҳамаи халқиятҳо, ки дар як синф қарор доранд;

– эҳтироми дучонибаи ҳамсинфон (хайрхоҳӣ ва муносибати таҳаммулпазир ба ҳамдигар);

- имконияти иштироки баробар дар чорабиниҳои мактабӣ;
- нигоҳ доштан ва инкишофи махсусияти фарҳангӣ ва забони ақаллиятҳои миллӣ;
- озодии хонандагон дар истифодаи забони модарӣ дар муоширати беруназсинфӣ, ба шарте ки он ҳуқуқ ва имкониятҳои ҳомилони забони дигарро дар фазои забонӣ маҳдуд накунад;
- ҳамкорӣ ва ҳамраӣ дар ҳалли масъалаҳои фарҳангӣ ва маишӣ;
- муомилаи хуш дар соҳаи муносибатҳои байнинаҷодӣ ва ҳуқуқӣ, байни хонандагон ва омӯзгорон.

Вобаста ба вазифа ва талаботи дар таҷрибаи ҷомеаи педагогӣ бадастомада, ки зикраш дар боло рафт, моро зарурате пеш омад, ки дар ҳамбастагӣ ба онҳо омилҳои зеринро баҳри ташаккули хислатҳои таҳаммулпазирӣ дар хонандагон пешниҳод намоем:

1. Шиносоии хонандагон бо принсипҳои эҳтироми манзалати инсонии ҳамаи одамон (бе истисно).

2. Фаҳмиши он нукта, ки ҳар як инсон шахсияти нотақрор аст ва муҳим будани эҳтироми тафовути забониву наҷодии одамон.

3. Ба хонандагон фаҳмонидани принсипи мукамал намудани ҳамдигар чун хусусияти асосии тафовут. Дар ин бобат хонандагон бояд фаҳманд, ки тафовути онҳо ҳамчун ҷузъҳои ҳамдигарро тақмилдиҳанда, ҳамчун тӯҳфаи ҳар яки онҳо ба ҳамдигар хоҳад буд.

4. Идроки принсипи вобастагии мутақобила чун асоси амалҳои муштарак. Ҳамзамон, дар ин раванд наврасонро ҳангоми иҷрои вазифа ба ҳалли якҷояи муаммо ва тақсмоти меҳнат одат кунонида, таври аёнӣ лозим аст, ки дар ҳалли якҷояи масъала ҳамаи тарафҳо бурд мекунад.

5. Маънӯс сохтани хонандагон ба фарҳанги сулҳ. Дар иртибот ба ин нукта бояд донист: хонандагоне, ки дар таҷриба ҷӣ будани эҳтиром ва таҳаммулро нисбат ба дигарон дарк мекунад, заминаи заруриро барои бунёди сулҳ ва рушди ҷомеа ба даст меоранд. Амалҳои барои хизматрасонӣ ба ҷомеа, оила, синф ва мактаб ба субут расонидани онҳо донишашонро тақвият дода, имкон медиҳанд, ки минбаъд ҷамъияти дорои ризоияти дучониба, ки дар он шодио хурсандӣ зиндагӣ мекунад, бунёд гардад.

Мавриди зикр аст, ки проблемаи таълими таҳаммулпазирӣ дар мактабҳои миёна, парвариши муносибати таҳаммулпазирона дар ниҳоди мактабҷаҷо хусусиятҳои ба худ хос дорад:

а) Таҳаммулпазирӣ дар хонандагон танҳо омӯзгори таҳаммулпазир ташаккул дода метавонад. Бино бар ин, дар мадди аввал сатҳи таҳаммулпазирӣ омӯзгорро тавассути ташкили курсҳои тақмили ихтисос баланд бардоштан зарур аст.

2. Масъалаи дигар донишҷӯи меъёр ё ҳудуди марзи таҳаммулпазирӣ маҳсуб меёбад. Суоле ба миён меояд, ки инсон ба падидаҳои ҷунин таҳаммулпазирӣ, ба монанди ғояҳои наҷодпарастӣ, одамбадбинӣ ва ғайра ҷӣ тавр бояд муносибат кунад. Қай ва дар қучо ҳудуди таҳаммулпазирӣ ба охир мерасад онро бетафовутию бифарқӣ ва мусолиҳакорӣ, ки оқибати даҳшатнок доранд, иваз менамояд. Аз қумла, оид ба нуктаи охир нависандаи маъруф гуфта буд: “Аз бифарқон битарсед: онҳо намекушанд ва хиёнат намекунад, вале дар замин хиёнату қуштор бо ризоияти қомӯшонаи онҳо вучуд дорад” (Бруно Ясенский).

Таҳаммулпазирӣ метавонад дар ду шакл: ғаёл ва ғаириғаёл зуҳур намояд. Таҳаммулпазирӣ ғаёл маҳорату қобилияти ҳамкориҳои қушоро бо “дигарон” пешбинӣ мекунад. Ба таҳаммулпазирӣ ғаёл бо тарафи дигар забон ёфтанд, ҳатто дар вазъиятҳои ба назари аввал ноилоҷ омодаи нуктаҳои тамосро пайдо кардан хос аст. Ба ифодаи дигар, таҳаммулпазирӣ ғаёл маҳорати оромона, бе қангу қидол, бе низою ситеза ба ҳаққонияти худ бовар кунонида тавонистани “дигарон” мебошад. Ба қуз ин ҳама, бояд дар назар дошт, ки таҳаммулпазирӣ ғаёл дар ақсар мавридҳо қонибдорӣ ва дастгирии тақиршудагон, муҳофизати ҳуқуқи дигарон ва ғаираро пешбинӣ мекунад.

Ғаёлият намудан барои ташаккули шуури таҳаммулпазир хеле серҷабҳа ва гуногунпахлӯ аст:

1. Аз қумла, яке аз усулҳои педагогии наздик шудан ба “олами бегонаи дигарон” шиносоиву омӯзиши ҳатмии динҳои мухталифи дар қаҳон амалкунанда мебошад. Дар ин бобат ба хонандагон фаҳмонидани манбаю самтҳои яғонаи ақоиду ғояҳои адёни мухталиф аҳамияти аввалиндарачаро доро хоҳад буд.

2. Айни замон дар ташаккули таҳаммулпазирӣ муруҷиат ба таърих, маҳсусан, таърихи умумиҷаҳонӣ, аз қумла, ба он лаҳзаю ҳодисаҳо, ки аз оқибатҳои даҳшатноки таҳаммулнопазирӣ, одамбадбинӣ, қангҳои мазҳабии асрҳои миёна, фашизм ва ғаира шаҳодат медиҳанд, ба манфиати қор хоҳад буд. Қар як инсон бофарҳангро лозим аст, ки аз саҳифаҳои нанговари таърих огоҳ бошад, донанд, ки дар сурати адами таҳаммулпазирӣ инсон то ба қадом дарачаи ваҳшоният мерасад.

3. Дар ташаккулу тарбияи таҳаммулпазирии тарбиягирандагон шинос намудани онҳо бо фарҳанги ғании халқҳои дигар низ нақши муҳим мебозад. Дар ин самт омӯзиши забонҳои хориҷӣ, кишваршиносии хориҷӣ аҳамияти хосаро соҳиб гардида, шуури таҳаммулпазири хонандагон нисбат ба олами халқу миллатҳои дигар бо диди нав ташаккул меёбад.

4. Омӯзиши фарҳанги бадеии халқҳои дигар, дар навбати аввал, адабиёти бадеӣ низ дар ташаккули таҳаммулпазирии тарбиягирандагон нақши басо муҳим дорад. Толибилмон на танҳо бо адабиёти “ғайр” ё “дигар” шинос мешаванд, балки байни адабиёти худ ва ғайр умумиятҳои ошкор месозанд, ин раванд дар тарбияи таҳаммулпазирии онҳо муассир хоҳад буд. Дар хотир доштан лозим аст, ки сарватҳои умумичаҳонӣ барои ҳамаи халқҳо арзиши яхела доранд. Аз ин рӯ, дар раванди таълими адабиёти тоҷик, хоса, осори адибони мутасаввиф бояд ба масъалаи мубрами муосир – шомилшавии ҷавонон ба ҳар гуна ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро эътибори махсус додан зарур аст. Дар ин чода, баҳри пешгирии амалҳои ношоёми зикршуда ва ҳалли дигар муаммоҳои мавҷуда, бо мақсади ташаккул додани ҳислатҳои пойдору мондагор дар ниҳоди шогирдон, пеш аз ҳама, истифода намудан аз эҷодиёти ғании адибони тоҷику форс басо манфиатовар мебошад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло таъкид кардан лозим аст, ки дар ташаккул додани ҳислатҳои таҳаммулпазирӣ фанни таълими адабиёт ва таҳлили асарҳои адабӣ, ҳамчунин корҳои беруназсинфӣ нисбат ба фанҳои дигар аз имкониятҳои бештар бархурдор аст.

Мақсади асосии озмоиши мо – мусоидат кардан бобати ҳар чӣ бештар паҳн шудани худ ғояҳои таҳаммулпазирӣ дар хонандагони синфҳои V-VII, ҳамчунин баланд бардоштани сатҳи таҳаммулпазирии омӯзгорони синфҳои мазкур мебошад.

Мебояд афзуд, ки дар пайвастагӣ ба инкишофи дигаргуниҳои зиндагӣ мактабҳои кунунӣ низ ҳамеша дар доираи такмилёбиву табaddулот қарор доранд ва давра ба давра дар радифи зиндагии ҳамаҷуз рӯ ба ислоҳот меоранд, ки дар чунин маҷро таҷдиди пайвастаи методу усулҳо ва воситаҳои таълим (маводи дидактикӣ ва техникаӣ) карда мешавад. Аз ҷумла, омӯхтани таҷрибаҳои бештарини омӯзгорони алоҳида ва таҷрибаи мактабҳои махсус зарурат пайдо мекунанд, зеро ба қавле “таҷриба бузургтарин устод аст”. Яъне, масоили назарии таълими адабиёт низ маҳз дар таҷриба санҷида мешавад ва он боиси такмили таҳкими асосҳои ин фан мегардад. Чунон ки дар боло таъкид намуда будем, дар бархе аз мактабҳои омӯзгороне ғайриҷаҳонӣ доранд, ки, асосан, ба таври қолабӣ кор мебаранду ба истифодаи васоити техникаӣ тавачҷуҳ надоранд. Аз ин рӯ, машғулиятҳои яқинан дилбазан сурат гирифта, ба мақсад норасида мекунанд. Дар ин бобат роҳи ҳалли масъала ин аст, ки онҳо бояд дар баробари дониш, маҳорат ва малакаҳои касбӣ, ба омӯзиши ҷиддии методу усулҳои соҳаи таълими адабиёт рӯ оварда, ҳар чӣ бештар дарсҳои ҳамкасбони ботаҷрибаро дар мактаби худ ва дар мактабҳои дигар мушоҳида ва хулосабарорӣ намоянду мунтазам аз маслиҳатҳои методистон бархурдор шуда истанд.

Хеле муҳим аст, ки муаллими фанни адабиёт, дар баробари дониши касбии мукамал аз тозатарин бозёфтҳои педагогӣ низ ҳамеша огоҳ бошад. Чунки, тибқи талаби замон, мактаб имрӯз бояд шогирдонро тарбия намояд, ки ҳар қадам дорои маданияти олии, нутқи саҳеҳи шифоҳӣ ва хаттӣ бошанд. Аз ин рӯ, дар мактаб адабиёт фаннест, ки нисбат ба ҳамаи дигар фанҳо шогирдонро бештар дар рӯҳияи ҳақиқатшиносӣ, инсондӯстӣ, ватанпарварӣ, ҳислатҳои ҳамида ва зебоидарккунӣ парварида метавонад, зеро адабиёти бадеӣ бештарин ва муҳимтарин сарчашмаи парвариши афроди ҷомеа, баҳусус, насли наврас ва ҷавонон ба шумор меравад. Дар иртибот бо гуфтаҳои боло метавон чунин хулосабарорӣ намуд:

1. Масъалаи таълими таҳаммулпазирӣ ва ташаккул додани он дар шуури наврасону ҷавонон дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавии фарҳангу тамаддунҳо тақозои замон аст.

2. Таҳаммулпазирӣ имкон медиҳад, ки намояндагони дину мазҳабҳои мухталиф ва фарҳангу анъанаҳои гуногун дар як шаҳр ё дар як мамлакат ҳамзистии осоишта дошта бошанд.

3. Ташаккули шуури таҳаммулпазир бояд аз оила ва муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ шуруъ шуда, баъдан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сурат гирад. Дар ин амр, пеш аз ҳама эҷодиёти бузургони фарҳангу адабиёт форсу тоҷик нақши муҳим дорад. Дар ниҳоди хонандагон барои боз ҳам бештар ташаккул додани ҳисси таҳаммулпазирӣ ҳини таълими адабиёт берун аз талаби барнома ба сифати маводи иловагӣ истифода бурдани порчаҳои ба идроки талабагони синфҳои V-VII мувофиқ аз осори классикон ба ин кор мусоидат хоҳад кард.

АДАБИЁТ:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи маориф / “Ҷумҳурият”, 27 майи соли 2004.

2. Бобоева, С. Б. Формирование толерантности студенческой молодежи в процессе изучения гуманитарных наук [Текст] / С.Б.Бобоева: автореф.... канд.пед.наук.– Душанбе, 2015.– 24 с.
3. Бобоева, И.А. Ташаккули хислатҳои таҳаммулпазирии хонандагони синфҳои V-VII зимни таълими осори классикон дар дарсҳои адабиёти тоҷик [Матн] / И.А.Бобоева: диссертатсияи номзадӣ (номзоди илмҳои педагогӣ). – Хучанд, 2023. – 194 с.
4. Каюмова Х. Т. Воспитание культуры мира и толерантности учащихся начальных классов (на материалах традиций таджикского народа) [Текст] / Х.Т. Каюмова: автореф.... канд.пед.наук.– Душанбе, 2013.– 23 с.
5. Рахматуллаева, Ф. И. Воспитание толерантности студентов в процессе внеаудиторной работы [Текст] / Ф.И.Рахматуллаева // автореф.... канд.пед.наук.– Душанбе, 2013.–24 с.
6. Хабибова, Н. Ш. Педагогические основы формирования толерантности школьников младших классов: на материале школ Республики Таджикистан [Текст] / Н.Ш. Хабибова: дисс. ... канд. пед. наук.– Душанбе, 2012.– 185 с.
7. Шарифзода, Ф. Педагогика: назарияи инсонфар ва ҷомеаи фарҳангӣ [Матн] / Ф.Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2010.– 544 с.
8. Шарифзода, Ф., Миралиев А. Педагогикаи умумӣ ва касбӣ [Матн] / Ф.Шарифзода, А.Миралиев. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 562 с.
9. Эгамбердиева, М.Х. Педагогические особенности формирования толерантной среды в общеобразовательной школе [Текст] / М.Х. Эгамбердиева: автореф... канд.пед.наук.– Душанбе, 2015.– 22 с.

REFERENCES:

1. Law of the Republic of Tajikistan On Education / "Jumhuriyat", May 27, 2004.
2. Boboeva, S. B. Formation of tolerance of student youth in the process of studying humanitarian sciences [Text] / S.B. Boboeva: author's abstract.... candidate of pedagogical sciences. – Dushanbe, 2015.– 24 p.
3. Boboeva, I.A. Formation of tolerant qualities in students of grades V-VII during the teaching of classics in Tajik literature lessons [Text] / I.A. Boboeva: candidate's dissertation (candidate of pedagogical sciences). – Khujand, 2023. – 194 p.
4. Kayumova Kh. T. Fostering a culture of peace and tolerance for primary school students (based on the traditions of the Tajik people) [Text] / Kh.T. Kayumova: abstract....candidate of pedagogical sciences. – Dushanbe, 2013. – 23 p.
5. Rakhmatullaeva, F. I. Fostering students' tolerance in the process of extracurricular work [Text] / F. I. Rakhmatullaeva // author's abstr.... candidate of pedagogical sciences. - Dushanbe, 2013. - 24 p.
6. Khabibova, N. Sh. Pedagogical foundations for the formation of tolerance of primary school students: based on the materials of schools in the Republic of Tajikistan [Text] / N. Sh. Khabibova: diss. ... candidate of pedagogical sciences. - Dushanbe, 2012. - 185 p.
7. Sharifzoda, F. Pedagogy: humanistic theory and cultural society [Text] / F. Sharifzoda. – Dushanbe: Irfon, 2010.– 544 p.
8. Sharifzoda, F., Miraliyev A. General and professional pedagogy [Text] / F. Sharifzoda, A. Miraliyev. – Dushanbe: Irfon, 2012. – 562 p.
9. Egamberdieva, M.Kh. Pedagogical features of the formation of a tolerant environment in secondary schools [Text] / M.Kh. Egamberdieva: abstract... candidate of pedagogical sciences. – Dushanbe, 2015. – 22 p.